

Averse – litvako ženklas, sujungiantis du Lietuvos žydus identifikuojančius simbolius – Menorą ir Lietuvos valstybę, lakoniškai išreiškiantis teiginį, kad žydai litvakai yra neatsiejama Lietuvos istorijos dalis.

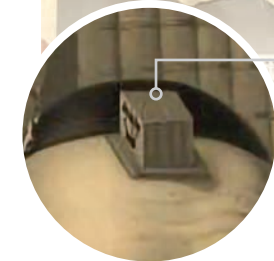
Reverse – aukso spalvos hebrajiškais rašmenimis įrašytas paplitęs Vilniaus Gaono akronimas **הגר"א** (HA GR" A – HA GAON RABBI ELYAHU).

Aukštinis hebrajiškas rašmuo **ש** / **ש** yra skaičiaus 300 atitikmuo. **ש** užrašyta ir ant tfilino, kurį dedasi žydai ant galvos kas dieną meldamiesi (per metus, be Šabu, yra dar 300 dienų maldoms). Vilniaus Gaonas portretuose vaizduojamas su **ש** raide paženkintu tfilinu ant galvos.

ש grafine forma primena karūną (itin svarbus simbolis žydų sakralinių objektų dekore). Gaono laikų istorinėse monetose būdinga vaizduoti karūną virš valdovo inicialų.

Užrašai monetoje – keliomis kalbomis, parbrėžiant, kad Vilniaus Gaonas – pasaulinio masto figūra, svarbi ne vien Rytų Europos, bet ir pasaulio žydų bendruomenei.

Vilniaus Gaono laikų monetos su viršutine dalyje vaizduojama karūna

Vilniaus Gaonas Eljas ben Saliamonas Zalmanas (1720–1797)

Pavelo I monetą rado archeologas Jonas Seligmanas kasinėdamas buvusios Vilniaus Didžiosios sinagogos vietą

Nominalas 10 eurų	Monetos briaunoje užrašas: JEI NORĖSI, IR TU TAPSI GENIJUM lietuvių ir jidiš kalbomis	
Metalas sidabras Ag 925	Kokybė „proof“	
Skersmuo 34,00 mm	Masė 23,30 g	
Tiražas 2 500 vnt.	Monetos dizaino autoriai – kūrybinė grupė JUDVI&AŠ (Viktorija Sideraitė Alon, Jūratė Juozėnienė ir Albinas Šimanas)	
Išleista 2020 m.		

Informacija Lietuvos banke: tel. (8 5) 268 0316 e. p. gpd@lb.lt; www.lb.lt
Monetų galima įsigyti Lietuvos banko e. parduotuvėje www.monetos.lb.lt

 LIETUVOS MONETŲ KALYKLĀ
 Monetos nukaldintos UAB Lietuvos monetų kalykloje www.lithuanian-mint.lt

Lietuviškos kolekcinės monetos © Lietuvos bankas, 2020

Dizaineris Liudas Parulskis
 Leidinyje panaudotos Lietuvos valstybės istorijos archyvo, *Wikimedia Commons*, Lietuvos banko Pinigų muziejaus eksponatų nuotraukos, Arūno Baltėno, Roman Yanushevsky (*Adobe Stock*), Viktorijos Sideraitės Alon fotografijos.

Spausdino UAB „INDIGO print“ www.indigoprint.lt
 Išleido Lietuvos bankas Gedimino pr. 6, 01103 Vilnius

Lietuviškos kolekcinės monetos

Vilniaus Gaono rabino Eljo ben Saliamono Zalmano 300-osioms gimimo metinėms

Vilniaus Didžioji sinagoga, pastatyta ant pirmosios sinagogos (1572) pamatu. Fotografuota I pasaulinio karo metu (1914–1918)

Vilniaus Gaonas

2020-aisiais, Lietuvos Respublikos Seimo paskelbtais Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metais, Lietuvos visuomenė mini ir pačios garsiausios Lietuvos žydų istorijoje asmenybės, XVIII a. gyvenusio išminčiaus – Vilniaus Gaono (rabino Elijo ben Saliamono Zalmano) – 300 metų jubiliejų.

Vilniaus Gaono veikla, jo intelektualinis palikimas bei autoriteto svoris turėjo didžiulės įtakos ir lėmė religinės ir kultūrinės Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės tapatybės raidą.

Vilniaus Gaono, vieno žymiausių visų laikų Toros ir Talmudo komentatoriaus, vardas išgarsino Vilnių, vadinamą Lietuvos Jeruzale. Dėl erudicija, intelektu ir giliomis įžvalgomis pasižymėjusio Išminčiaus šlovės Vilnius tapo itin reikšmingu dvasiniu Rytų Europos žydų centru, žinomu visame pasaulyje.

Pastaruosius 300 metų Vilniaus Gaonas buvo ir tebėra visų laikų vienas iškiliausių pasaulio žydų bendruomenės religinių autoritetų. Dar gyvas būdamas sulaukęs didžiulio pripažinimo ir šlovės, savo amžininkų žydų jis buvo laikomas kultine ikona,

o vėliau tapo legendine, neretai netgi mistifikuota asmenybe. Vilniaus Gaono vardą apgaubę spalvingi padavimai ir pasakojimai apie jo gyvenimą, šimtmečius perduodami iš lūpų į lūpas, buvo gerai žinomi net tolimiausiuose kraštuose įsikūrusiose litvakų diasporose.

Elijas ben Saliamonas Zalmanas gimė 1720 m. balandžio 23 d. Sielcuose (Bresto pav.). Būsimo Genijaus tėvas, Saliamonas Zalmanas, žymaus Vilniaus rabino Izaoko Kremerio palikuonis, taip pat buvo gerbiamas Talmudo žinovas. Elijas neeiliniais gabumais iš bendraamžių išsiskyrė dar ankstyvoje vaikystėje. Būdamas vos šešerių, Vilniaus Didžiojoje sinagogoje jis pasakė pamokslą, visus labai nustebindamas vaikiškam amžiui nebūdingu, ypač geru rabinistinių raštų išmanymu. Nuostabą stiprino ir tai, kad išskirtinių gabumų berniukas dar nelankė ješivos – jis savarankiškai studijavo Šv. Rašto ir Talmudo tekstus. Septynmetį Elija tėvas išsiuntė į Kėdainius. Ten pas garsų vietos rabiną Mozę Margaliotą šis mokėsi pusę metų, o grįžęs į Vilnių studijas tęsė savarankiškai. Be Toros ir Talmudo studijų, Elijas gilinosi į teorinę Kabałą. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad Kabalos studijos dar labiau sustiprino jau vaikystėje pasireiškusį Elijo polinkį į uždaramą.

Elijas ben Saliamonas Zalmanas vedė anksti ir netrukus susilaukė šeimos pagausėjimo, tačiau dar vaikystėje suvokęs savo pašaukimą, apsisprendė visą gyvenimą paaukoti Šv. Rašto tyrinėjimui. Dvidešimtmetis Elijas, Vilniuje palikęs žmoną ir vaikus, klajojo po Lenkijos ir Vokietijos miestus bei miestelius. Apie šį jo gyvenimo tarpsnį yra išlikę daugybė legendų, pasakojančių apie Gaono šventumą ir universalias žinias, kuriomis jis stebinęs net Europos šviesuomenę.

Į Vilnių Elijas grįžo tik 1745-aisiais, po penkerius metus trukusių klajonių. Likusią gyvenimo dalį Vilniaus Gaonas gyveno ir kūrė Vilniuje. Išminčius buvo labai reiklus sau, gyveno atsidėdamas vien darbui – šventų raštų studijoms, jo butis buvo asketiška. Dėl savo tikslo Gaonas buvo visiškai nutolęs nuo šeimos reikalų, todėl net jo laiškas su nurodymais šeimai (išlikęs iki mūsų dienų) atrodė tarsi mokslinis moralės dėsnių traktatas ir filosofijos kanonas. Kartu Vilniaus Gaonas buvo žinomas kaip teisuolis bei jautrus vargšams humanistas.

Naujametis sveikinimo lapelis, vaizduojantis 100 rublių kredito bilieta, su Vilniaus Gaono atvaizdu. Vilnius, 1907 m.

Jadas – pagalbinė šventųjų raštų skaitymo priemonė

Sklandė legendos, kad Gaonas dirba be poilsio, miega per parą vos keturis pusvalandžius – tris naktį ir vieną dienos metu, o žvalumui palaikyti po darbo stalu laiko dubenį, pripiltą ledinio vandens, į kurį, suėmus miegui, įmerkia kojas. Įnikęs į darbus, Išminčius, pasak legendų, tiesiog visiškai nejautė laiko, todėl jam pateiktą maistą kartais suvalgydavo, kai šis jau būdavo spėjęs sudžiūti („nes skonis nesvarbu – gyvenimo skonis yra mokymesi“). Nors dienotvarkė buvo labai griežta ir nuolatinis triūsas pareikalavo daug jėgų, Vilniaus Gaonas šį pasaulį paliko sulaukęs 77-erių (1797 m. spalio 9 d.).

Rabino Elijo ben Saliamono Zalmano raštai paskelbti tik po jo mirties. Reikšmingiausių Vilniaus Gaono kūrybinio palikimo dalį sudaro Toros, Talmudo ir Midrašo bei mistinių Kabalos tekstų komentarai, kuriuos jis rašė tiesiog knygų parašėse. Siekdamas, kad kasdieniame gyvenime jidiš kalbą vartojantiems žydams būtų lengviau suvokti šventuosius tekstus, išmintingasis Rabinas parašė ir hebrajų kalbos gramatiką. Vilniaus Gaonas yra parašęs nemažai vertingų tekstų geometrijos, astronomijos, medicinos, gamtos mokslų temomis.

Leonardą da Vinčį įprasta laikyti Renesanso epochos simboliu. Nesuklysimė, jeigu ir Vilniaus Gaoną pavadinsime savo laikų šviesuliu. XVIII a. žydų Genijus rabinas Elijas savo įžvalgose pabrėžė mokslinės minties svarbą žmogaus dvasinei raidai, pasisakė už plataus spektro mokslų studijomis pagrįstą, sąmoningą gilinimąsi į Šv. Rašto tiesas.

Žydų Apšvietos, vadinamos Haskala, idėjos, atsiradusios Vokietijoje, Rytų Europoje pasklido XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje. Maždaug tuo metu pirmieji maskilai (Haskalos šalininkai) pasirodė ir Lietuvoje. Nors, kaip konservatyviojo rabinizmo elito atstovas, Gaonas pasaulietiškas gyvenimo modernizavimo Haskalos idėjas vertino neigiamai ir laikė grėsme žydiškai pasaulėžiūrai bei tikėjimo tradicijos grynumui, tačiau mokslas žinias jis labai vertino ir aktyviai ragino tas „papildomų mokslų“ knygas versti į hebrajų kalbą.

Iki Vilniaus Gaono rabinai dažniausiai skelbdavo, kad Šv. Raštą reikia tiesiog išmokti mintinai, o dėstomų tiesų laikytis nesvarstant. Vilniaus Gaonas tvirtino, kad pirma reikia suprasti, kas parašyta šventuosiuose raštuose, kad būtina suvokti tai, kuo tiki, o tam reikia ir papildomų žinių – išmanyti kalbas, istoriją, gamtos mokslus, astronomiją ir net matematiką. Rabinas Elijas teigė, kad uolus Šv. Rašto studijavimas ir yra tikroji religija, o religinio kulto apeigos tėra antraeilis dalykas. Išminčius kritikavo aklaį dogmatišką nereikšmingų dalykų kartojimą, nes tai iš esmės santykio su Dievu nekeičia.

Vilniaus Gaono asmenybė, jo intelektualusis rabinizmas, per Išminčiaus mokinius ir gausius sekėjus padaręs lemiamą įtaką Haskalos idėjų raidai Lietuvoje, galiausiai tapo brandžios ir savitos moderniosios žydiškos litvakų kultūros pamatu.

XVIII a. Rytų Europos žydų bendruomenėse susiformavo naujas religinis judėjimas, vadinamas Chasidizmu. Chasidai deklaravo ortodoksiškojo asketizmo atsisakymą, o išpažindami tikėjimą misticizma laikė svarbesniu už Šv. Rašto tekstų studijavimą. Naujoji pasaulėžiūra veržliai plėtojosi, Litėje (istorinėse LDK žemėse) daugėjo jos sekėjų. Chasidizmas nenumaldomai artėjo prie Vilniaus – konservatyviojo judaizmo tvirtovės Rytų Europoje.

Tuo metu, kai nežydiško pasaulio Apšvietos epochoje buvo vadovaujamas mokslu lauziant konservatyviausias tradicijas, paradoksalu, bet būtent giliai mokslinis požiūris, kritinis mąstymas tapo svarbiausiu Vilniaus Gaono ir jo sekėjų ginklu ginant konservatyvųjį rabinistinį judaizmą. Geležine logika, nepaneigiamais argumentais savo teiginių tvirtumą virtuosiškai gebantis įrodyti Vilniaus Gaonas tapo neįveikiama kliūtimi chasidų judėjimui įsiviešpatauti Lietuvoje. Sulaukęs 40-ties, Vilniaus Gaonas jau buvo Vilniaus regiono žydų dvasinis lyderis. Aplink charizmatiškąjį rabiną Eliją sparčiai būrėsi gambiausi, mokslingiausi ir labiausiai pasiaukoję to meto Šv. Rašto tyrinėtojai. Vilniaus Gaonas kartu su savo mokiniais sukūrė Misnagdų (oponentų) judėjimą, išugdžiusį ištisą garbingų Mokytojo sekėjų plejadą, kurios vienu žymiausių atstovų tapo Chaimas ben Isaakas Voložynas, vėliau įsteigęs garsiąją Voložyno ješivą dabartinėje Baltarusijoje.

Dviejų skirtingai Tikėjimo vertybes suvokiančių religinių grupių tarpusavio kovos arenoje atsiradęs Vilniaus Gaono mokymo sekėjus įvardijantis pavadinimas – misnagdai – netrukus įsitvirtino kaip konfesinės gaoniškai racionalaus konservatyviojo judaizmo srovės įvardijimo terminas ir tapo visuotinai žinomų litvakų sinonimu.

Vilniaus Gaono autoriteto išskirtinumą liudija ir faktas, kad, rabinui Elijui mirus, net aršiausi priešininkai iš chasidų judėjimo vadovybės pareiškė pagarbą didžiam Išminčiui.

Nors rabinas Elijas buvo labai kuklus žmogus, tarp Lietuvos žydų jis buvo ypač populiarus. Beveik kiekvienos Lietuvos žydų šeimos namuose kabėjo Vilniaus Gaono portretas, o žydės motinos, savo vaikus motyvuodamos siekti gyvenimo tikslų, rodydavo jį Gaono portretą ir sakydavo: *Vil nor Goen* (Jeigu norėsi, ir tu tapsi Genijum).

Dėl savo įžvalgų tyrinėjant Šv. Rašto reikšmes Vilniaus Gaonas yra vienintelis žydas ilgoje savo tautos istorijoje, pagerbtas išskirtiniu Genijaus (hebr. *Gaon*) vardu.

Šiandien būtų sudėtinga rasti pasaulyje religingą praktikuojantį žydą, kuris nežinotų, kas yra „Ha Gaon me Vilna“ arba ką reiškia akronimas „HA GR“A“. „Ha Gaon Rabbi Eliyahu“ visam pasauliui – tai Vilnius, o kartu ir Lietuva.

Albinas Šimanauskas